

АКАДЕМИК ПРОФ. ДР ЂУРО ТОШИЋ

МР НЕВЕН ИСАИЛОВИЋ<sup>1</sup>

## ЖУПА ВРМ И ГРАД КЛОБУК У СРЕДЊЕМ ВИЈЕКУ

---

САЖЕТАК. Радом је обухваћен историјат утврђеног града Клобука и Жупе Врм у средњем вијеку, од првих помена у дјелу Константина Порфирогенита (X вијек) па све до коначног турског освајања око 1477. године. Приказана је на првоме мјесту политичка историја, са посебним освртом на односе са сусједном Дубровачком комуном чији архиви чувају највише података о Врму и Клобуку. Поред тога, дат је и краћи осврт на друштвене и привредне прилике кроз приказ дјелатности појединаца из наведене области чија су се имена сачувала до данас у дипломатичким и архивским изворима. Посљедњи дио текста посвећен је остацима материјалне културе пронађеним у граду Клобуку или у његовој непосредној околини, прије свега надгробним натписима.

Кључне ријечи: Клобук, Жупа Врм, средњи вијек, Дубровник, средњовјековна Србија, средњовјековна Босна, Павловићи, Косаче.

---

Врм и Клобук се у историјским изворима јављају врло рано. Међу сигурно идентификоване „насељене градове” може се, без сумње, сврстати и Ормос, којег сви тумачи Порфирогениновог дјела идентификују са Врмом, сачуваним у имену познате жупе у изворима XII вијека,

---

1. [neven.isailovic@gmail.com](mailto:neven.isailovic@gmail.com)

а дјелимично и нешто касније.<sup>2</sup> У Дукљаниновом љетопису, два вијека касније, израз Врмо представља једну од неколико травунијских жупа, наведену последије Крушевице, а испред жупе Rissena (Рисан).<sup>3</sup> Као *Vermo* читав предио се помиње и у XIV и XV вијеку са утврђењем Клобук, те је Врм у повељи из 1444. поменут као шира област, тачније као Жупа Клобука. Тако и познати српски медијевиста Сима Ћирковић наводи читаоца на размишљање да ли је стари „насељени град” имао „исто име као предео, или је име пренето на предео”, претпостављајући да Клобук не би могао бити насљедник старог Врма, јер је био веома мала и за такве прилике недовољно значајна тврђава.<sup>4</sup> Слично као горе, и у касније успостављеном турском систему настала нахија се звала и по Врму и по Клобуку. Оба ова назива (и Врм и Клобук) у доцније вријеме ће прекрити племенско име Корјенићи које се на тим просторима задржало и до данашњег дана.<sup>5</sup> Врмска висораван око ријеке Сушице, смјештена на мрежи густо сатканих саобраћајних комуникација према Требињу, Грахову и Оногошту (Никшићу), и уз обиље здраве пијаће воде била је погодна за насељавање, али то ипак није условило настајање неког значајнијег насеља.<sup>6</sup>

Да видимо онда шта је према расположивим изворима обухватала и куда се простирала Жупа Врм, те колико би могла бити оправдана у старијој историографији изнесена мишљења о њеним границама. Из

2. Constantine Porphyrogenitus, *De administrando imperio*, eds. G. Moravcsik – R. J. H. Jenkins, Dumbarton Oaks – Washington 1967, 162–163; П. Шобајић, *Корјенићи*, Гласник Етнографског музеја на Цетињу 4 (1964) 108–110; С. Ћирковић, „Насељени градови” *Константинова Порфирогенија и најстарија илријорјална оријентација*, Зборник радова Византолошког института 37 (1998) 15; Н. Redžić, *Srednjovjekovni gradovi u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo 2009, 128.
3. Ф. Шишић, *Летопис ђоџа Дукљанина*, Београд – Загреб 1928, 352–353; Н. Крешљаковић – Н. Капидџић, *Stari hercegovački gradovi*, *Naše starine* 2 (1954) 18–19; V. J. Korać, *Trebinje. Istorijski pregled I : period do dolaska Turaka*, Trebinje 1966, 57–59; Н. Redžić, *Srednjovjekovni gradovi*, 128; Т. Живковић, *Gesta regum Slavorum II*, Београд 2009, 286–287.
4. L. Thallóczy, *Studien zur Geschichte Bosniens und Serbiens im Mittelalter*, Leipzig – München 1914, 359; М. Динић, Земље херцега Светога Саве, Глас СКА 182 (1940) 179; П. Шобајић, *Корјенићи*, 108–112; С. Ћирковић, *Насељени градови*, 15; Ђ. Тошић, *Требињска област у средњем вијеку*, Београд 1998, 253.
5. П. Шобајић, *Корјенићи*, *passim*; Н. Šabanović, *Bosanski pašaluk. Postanak i upravna podjela*, Sarajevo 1982<sup>2</sup>, 158, 167, 192; С. Ћирковић, *Насељени градови*, 15.
6. Г. Шкриванић, *Пућеви у средњовековној Србији*, Београд 1974, 44, 51, 64, 120; С. Ћирковић, *Насељени градови*, 15; *Лексикон градова и ђрџова средњовековних српских земаља: према писаним изворима*, ред. С. Мишић, Београд 2010, 127–128 (В. Алексић).

свега што је до сада познато, три су се травунијске жупе (Требиње, Рудине и Врсиње-Зупци) налазиле око жупе Врма и додиривале се са њом. Ако је судити према ситуацији на терену, Корјенићи (некада добрим дијелом данашњи Врм), пружали су се према Требињу докле и данас, што значи да је њихова граница била граница Жупе Врма на тој страни. Надаље, брдо Глумина – као сасвим природна граница – одвајала је у средњем вијеку Жупу Врм од Жупе Рудина. Племенска област Зубаца чинила је у средњем вијеку Жупу Врсиње, која се највећим дијелом додиривала са жупом Врмом.<sup>7</sup>

Положај и значај Клобука приказаног у историјским изворима зависили су од степена заинтересованости сусједа према њему – док га једни сматрају знаменитом тврђавом коју Дубровчани не намјеравају узети за себе већ за свога суграђанина грофа Матију Таловца, заповједника угарске војске, други опет тврде да то и није никакво посебно знаменито утврђење већ једно мало и обично мјесто, а трећи држе до њега само зато што је било „гнијездо разбојника”, те стога од султана траже чак дозволу да га разоре.<sup>8</sup>

Стари град Клобук (чије име поједини аутори неутемељено датирају чак у античко доба) налази се у општини Требиње, између села Клобук и Аранђелово, на коти од 963 метара, а прилаз у средњовјековном и турском периоду био је могућ једино са запада, прецизније сјеверо-запада (са заравни Врмац), док са других страна окомите стијене падају у провалију изнад рјечице Сушице. Површина града личи на печурку, по чему је ваљда и могао добити име Клобук.<sup>9</sup> У Барском родослову се средином XII вијека међу девет травунијских жупа помиње Врм.<sup>10</sup> У истом извору среће се и Клобук за вријеме дукљанско-византијског рата, вођеног око 1040. и чувеног по двобоју између Стефановог (Војислављевог) сина Гојислава и византијског савезника Љутовида који је пао с коња, а његова војска, мислећи да је погинуо,

7. Н. Kreševljaković – Н. Kapidžić, *Stari hercegovački gradovi*, 18–19; П. Шобајић, *Корјенићи*, 110–112; Ђ. Тошић, *Требињска обласћ*, 14, 46, 63–64.

8. N. Jorga, *Notes et extraits pour servir à l'histoire des croisades au XVe siècle II*, Paris 1899, 272, 286, 293, 296–297; А. Ивић, *Рагослав Павловић, велики војвода босански*, *Летопис Матице српске* 246, Нови Сад 1907, 33; Ђ. Тошић, *Требињска обласћ*, 105–108.

9. Н. Kreševljaković – Н. Kapidžić, *Stari hercegovački gradovi*, 18–19; Н. Redžić, *Srednjovjekovni gradovi*, 128–129.

10. Ф. Шишић, *Летопис цопа Дукљанина*, 326.

дала се у дјекство.<sup>11</sup> Назначено је, том приликом, да је Клобук узвишење са подигнутим и утврђеним градом на себи.

Од краја XII вијека, па до конца 70-их година XIV вијека цјелокупна требињска област ушла је у посјед Немањића, а пред крај ове династије – у вријеме цара Уроша – њоме су завладали Војиновићи као „својта” светородне династије Немањића. Задивљујућа дјелује обавијештеност мљетског опата Мавра Орбина када говори о „расапу” земаља Николе Алтомановића од стране угарског краља, кнеза Лазара и бана Твртка 1373. године, за који налазе потврду млађи српски историчари (Михаило Динић и Раде Михаљчић) у списима Дубровачког архива. Пред снагама знатно бројнијег и моћнијег непријатеља, Алтомановић се повлачио према Приморју, надајући се да ће наћи спаса у Клобуку, али га дотадашњи његов конавоски кастелан, а потом кнез, Обрад Зорка (*Sorcha*) није пустио да уђе у утврђени град.<sup>12</sup> Након тужне и жалосне Алтомановићеве „одисеје” која га је коштала чак и „очињег вида”, Врм са Клобуком краткотрајно се обрео у власти зетске властеле Балшића (1373–1377), а непосредно потом (1377) ушао у састав босанске државе краља Твртка I Котроманића.<sup>13</sup>

Овај мали, конзистентни простор није био непознат ни власти хумске властееоске породице Санковића, да би се у немирно вријеме након Тврткове смрти у њему консолидовала чврста управа чувене „русашке господе” Павловића, уз повремене прекиде од 1391/1395. до 1441/42. године.<sup>14</sup> Када је кнез Павле био болестан 1395. године, Дубровчани су му слали љекара у Врм.<sup>15</sup> Власт Павловића била је повремено на искушењима, о чему свједочи и податак да је, преговарајући о продаји свога дијела Конавала (1426–1427), војвода Радосав инсистирао да се у уговор унесе клаузула о забрани примања његових побуњеника од стране Дубровчана и тај је захтјев усвојен.<sup>16</sup>

За разлику од *statusa quo* којим је завршен Конавоски рат почетком 1430-их, у рату 1438. године Стефан Вукчић је од Радосава Павловића

---

11. *Исѣо*, 352–353; Ђ. Тошић, *Требињска област*, 68; Д. Кунчер, *Gesta regum Slavorum I*, Београд 2009, 152–155; Т. Живковић, *Gesta regum Slavorum II*, 286–287.

12. М. Orbini, *Il Regno de gli Slavi*, Pesaro 1601, 284; М. Орбин, *Краљевство Словена*, Зрењанин 2006<sup>2</sup>, 60–61; М. Динић, *О Николи Алтомановићу*, Београд 1932, 26–27; Р. Михаљчић, *Крај српској царстви*, Београд 1989<sup>2</sup>, 228–229, 234; Ђ. Тошић, *Требињска област*, 86.

13. Ђ. Тошић, *Требињска област*, 86–88.

14. V. J. Kogać, *Trebinje I*, 131–136; Ђ. Тошић, *Требињска област*, 95–112.

15. N. Jorga, *Notes et extraits II*, 63; Ј. Радонић, *О кнезу Павлу Рагеновићу*, *Летопис Матице српске* 211, Нови Сад 1902, 47–48.

16. N. Jorga, *Notes et extraits II*, 234; П. Шобајић, *Корјенићу*, 113.

освојио Требиње, што је довело и до немира међу Дубровчанима који су очекивали да ће га у мају исте године срести под Клобуком.<sup>17</sup> Међутим, тај крај је, вјероватно, и даље остао Радосављев.<sup>18</sup> Годину дана касније Радосав Павловић је повратио Требиње, али се није у својим приморским крајевима осјећао сасвим сигурним. Вукчић је прије лета 1440. придобио властелина Радоја Љубишића и поново заузео Требиње које је Павловић нешто пре тога нудио Дубровчанима на продају, којом приликом су они, уз то, затражили и Клобук.<sup>19</sup> Све је то условило и велики број избјеглица из Врма који су тражили склониште пред жестоком навалом Косачине војске. Та област је остала посљедње упориште Павловића и тек је Радосављева смрт условила њен пад у руке Вукчића. Потом је „властољубиви” Косача склопио споразум са рођеном сестром, а Радосављевом удовицом, Теодором и њеним синовима Иванишем, Петром и Николом, по којем су остаци Павловићевих земаља, међу којима је био и град Клобук, и званично прешли (1442) дефинитивно под власт Косача, што кажују и повеље Алфонса V, односно Фридриха III из 1444, 1448. и 1454. године.<sup>20</sup>

У времену од 1442. до 1450. године, приликом диобе конавоских децениа и подјеле планинског залеђа, све чешће издијају погранични сукоби са агресивним војводом и потоњим херцегом, у којем контексту се неколико пута помиње кнез Клобука са својим посланством.<sup>21</sup> Послије сукоба са Дубровником, а посебно оног из 1451–1454. године, често се међу изворима срећу вијести о појединим трговачким и другим привредним активностима у широј околини Требиња и сусједних мјеста, међу којима се каткад поименично помињу и становници Врма (1459) и Клобука (1463).<sup>22</sup> Значај и улога града Клобука током XV

17. N. Jorga, *Notes et extraits* II, 351; С. Ђирковић, *Херцеџ Сџефан Вукчић Косача и његово гоба*, Београд 1964, 27; Ђ. Тошић, *Требињска обласћ*, 125; Д. Маликовић, *Павловићи и Турци*, Земља Павловића. Средњи вијек и период турске владавине. Зборник радова са научног скупа, Рогатица 27–29. јуна 2002, Бања Лука – Српско Сарајево 2003, 193.

18. М. Динић, *Земље херцеџа Свеџоџа Саве*, 167, 179; С. Ђирковић, *Херцеџ Сџефан*, 32. Тако се августа 1439. помињу *homines Radoslavi Pavlovich de Vermo*.

19. С. Ђирковић, *Херцеџ Сџефан*, 44, 46; Ђ. Тошић, *Требињска обласћ*, 112, 125.

20. L. Thalloczy, *Studien zur Geschichte*, 359, 378, 394; С. Ђирковић, *Херцеџ Сџефан*, 56–57; Ђ. Тошић, *Требињска обласћ*, 112–116.

21. С. Ђирковић, *Херцеџ Сџефан*, 82–84; D. Kovačević-Kojić, *O knezovima u gradskim naseljima srednjovjekovne Bosne*, Radovi Filozofskog fakulteta u Sarajevu 6 (1970–1971) 335.

22. С. Ђирковић, *Херцеџ Сџефан*, 144, нап. 130; С. Ђирковић, *Насељени прагови*, 15, нап. 17. Занимљив је и помен из 1450. године – *de Verm de Sotoclobuch*.

вијека произилази, између осталог, и из чињенице да је у њему у име господара – било српских владара или босанских великаша – владао кнез, а уз њега и кастелан као војни заповедник утврђеног мјеста.<sup>23</sup>

И Дубровчани су, такође, више пута настојали да дођу у посјед Клобука са његовом Жупом Врм. Клобук је био узрок сукоба са Србијом још у вријеме краљице Јелене, њеног сина краља Милутина и унука Стефана, будућег Дечанског. Због напада са те стране, а можда и због рата са Шубићима, Дубровчани су 1318. забранили трговину са требињском облашћу. Након Стефановог протјеривања из приморских области, власт преузима директно Милутин.<sup>24</sup> Иако су се често жалиле на разбојништва (1382, 1414/1415, 1419, 1420, 1422), власти Дубровника су прве захтјеве да добију Клобук и Врм изнијеле тек почетком четврте деценије XV вијека.<sup>25</sup>

На почетку Конавоског рата (1430–1432) Дубровчани су ангажовали арбанашку браћу Алдани да похарају ове привредно заостале и пасивне, али стратегијски веома значајне и занимљиве крајеве.<sup>26</sup> Извјесни договори су прављени и са Сандаљем Хранићем, тадашњим предводником рода Косача и босанским краљем Твртком II. Међутим, како су Турци у свему томе водили пресудну и одлучујућу ријеч, Дубровчани су хтели платити османског султана и његове везире да им доделе Требиње са Лугом, Клобук са Врмом и Билећу. Истицали су, притом, да је Клобук веома важно мјесто. У упутствима својим преговарачима, дубровачке власти су истицале да им је најважније задобити Требиње, да се Билеће могу и одрећи, а да ако Клобук и не добију, морају затражити дозволу султана да се то „разбојничко гнијездо” сруши.<sup>27</sup>

Мурат II је прво прихватио понуду Дубровчана и одобрио им проширење на Павловићеве области, наредивши свом склаву Али-бегу у јуну 1431. да преузме Клобук с Врмом и Трбиње с Лугом како би их додијелио Дубровчанима. Међутим, Радослављев посланик подмитио је Турке, убјеђујући их да Клобук није важно мјесто и да Дубровчани намеравају те крајеве поклонити освједоченом непријатељу Османлија и угарском војсковођи Матку Таловцу. Мурат II се поколе-

---

23. Д. Ковачевић-Којић, *Градска насеља средњовјековне босанске државе*, Сарајево 1978, 252; *Лексикон градова и њихова*, 127–128 (В. Алексић).

24. *Monumenta Ragusina V*, ed. J. Gelcich, Zagreb 1897, 109–110; Ђ. Тошић, *Требињска област*, 81–82, 253.

25. N. Jorga, *Notes et extraits II*, 146, 174, 191; П. Шобајић, *Корјенићи*, 126; V. J. Korać, *Trebinje I*, 141; Г. Шкриванић, *Пућеве у средњовековној Србији*, 51.

26. V. J. Korać, *Trebinje I*, 143; Ђ. Тошић, *Требињска област*, 102.

27. N. Jorga, *Notes et extraits II*, 272, 286, 293, 296–297; V. J. Korać, *Trebinje I*, 146–148, 164–165.

бао и убрзо повукао наређење дато Али-бегу.<sup>28</sup> Стога, Дубровчани нису постигли никакве конкретне резултате и Турци се нису дуго задржавали у тим областима. Османски упади су, са друге стране, изазвали бјекство великог броја становника Клобука и Врма према дубровачкој територији. Због тога су Дубровчани настојали да, почетком 1432. године, таква пресељења забране.<sup>29</sup>

У обновљеном разговору с Радосављевим послаником крајем октобра 1439. Дубровчани су, по догзана који пут, изразили отворену намеру да дођу у посјед Клобука, иако им је војвода тада нудио прије свега Требиње. Преговори су пропали јер су дубровачке власти оцјениле да Радосављев посланик нема пуна овлашћења за изношење понуда.<sup>30</sup> Павловић им је, само неколико мјесеци пред смрт (марта 1441), неочекивано понудио Клобук, пријетећи да ће га у супротном дати Турцима, али они су из објективних разлога били присиљени да га одбију.<sup>31</sup> Током преговора о савезу са краљем Томашем – вођених почетком августа 1451. године – заинтересовани Дубровчани су, између осталог, тражили искључиво право на Клобук са Жупом Врмом, без обзира која да их од уговорних страна буде освојила или, пак, добила од херцега. На крају су морали да се задовоље скромнијим обећањима (Врсиње, Драчевица, Нови, Рисан).<sup>32</sup> Од самог почетка 1451, па све до краја рата са херцегом 1454. године, они су се, уз помоћ деспота Ђурђа Бранковића, беспомоћно обраћали новом султану Мехмеду II са захтјевом сличног садржаја, према којем их је султанов склав Али-бег требао да уведе у трајно власништво новостеченог посједа, што је остало само „мртво слово на папиру”.<sup>33</sup>

И сами Турци су још 1437. године ковали неке своје планове о запосједању приморских посједа Павловића, а четврт вијека касније (1462) стигао је султанов захтјев Стефану Вукчићу да се османским

28. А. Ивић, *Радослав Павловић*, 33; Љ. Стојановић, *Сїаре срїске ѡвеле и ѡисма I–2*, Београд – Сремски Карловци 1934, 231; И. Божић, *Дубровник и Турска у XIV и XV веку*, Београд 1952, 53–56; Ђ. Тошић, *Требињска обласї*, 102–108, 122–123; Д. Маликовић, *Павловићи и Турци*, 185–189.

29. Ђ. Тошић, *Требињска обласї*, 108.

30. N. Jorga, *Notes et extraits II*, 363; С. Ђирковић, *Херцеї Сїефан*, 44.

31. N. Jorga, *Notes et extraits II*, 377; А. Ивић, *Радослав Павловић*, 47.

32. N. Jorga, *Notes et extraits II*, 455–456; Љ. Стојановић, *Сїаре срїске ѡвеле и ѡисма I–2*, 118–121; И. Божић, *Дубровник и Турска*, 119–120; С. Ђирковић, *Херцеї Сїефан*, 162, 170; V. J. Когац, *Trebinje I*, 151–152; Ђ. Тошић, *Требињска обласї*, 129–131.

33. И. Божић, *Дубровник и Турска*, 117–118; С. Ђирковић, *Херцеї Сїефан*, 158–159; Ђ. Тошић, *Требињска обласї*, 130–131.

властима уступе Клобук и сусједни Мичевац (ближи Требињу, код Арсланагића Моста), као и Чачвина у Цетинској области.<sup>34</sup> Херцег је те захтјеве одбио, јер су били дио турске стратегије „завади, па владај” коју су примјењивали у односима између Стефана и његовог старијег сина Владислава. Послије подјеле међу Косачама, Клобук је остао у директној херцеговој власти.<sup>35</sup> Иако велику недоумицу представља вријеме турског освајања, ипак се зна да су у септембру 1466. двојица његових становника донијели неке нејасне вијести из Дубровника.<sup>36</sup>

Надолазећи турски напад праћен робљењем локалног становништва с почетка јесени 1468. изазвао је дјежање локалног становништва за које не знамо да ли је изазвало и темељну промјену граница Врмске жупе и Клобука.<sup>37</sup> Постоји, додуше, податак да се Иса-бегов посланик кефалија Стјепан залагао да се из дубровачког затвора пусте Радоје Ледић и Радоња Влатковић, становници Потклобука из села *Sitachagn* (маја 1467).<sup>38</sup> У турском сумарном босанском попису из 1468/69. узалудно је тражити ову травунијску жупу, односно нахију, али је зато налазимо у херцеговачком поименичном попису из 1475/76. године.<sup>39</sup> По свему судећи, град је у том интервалу често мијењао господара, што је имало за посљедицу да ни Влатко Херцеговић, ни Турци нису успјели да успоставе чврсту и стабилну управу у њему. Податак из 1467, као и помен влашког џемата у области Врма још 1472. године свједоче о томе. Судећи према одлуци дубровачких вијећа, неке намјере са градом (не види се какве) имали су и Тадија Влатковић и напуљски краљ Фердинанд (Феранте). У вези са тим, консултован је и сам херцег Влатко, чија је супруга била Фердинандова рођака.<sup>40</sup>

Коначним турским освајањем, које се збило најкасније 1477. године, Клобук и Врм су постали дио османске државе у којој су остали све до аустроугарске окупације из 1878. Нахија Клобук која припада Врму, како је званично називана, све вријеме је припадала Херцеговачком санџаку, док су се надлежни кадилуци мијењали. У турско врије-

---

34. С. Ђирковић, *Херцеј Стефан*, 249–250; В. Атанасовски, *Паг Херцејовине*, Београд 1979, 17, 120; Ђ. Тошић, *Требињска обласћ*, 132.

35. С. Ђирковић, *Херцеј Стефан*, 257; В. Атанасовски, *Паг Херцејовине*, 17.

36. В. Атанасовски, *Паг Херцејовине*, 116–117.

37. *Истио*, 47.

38. И. Божић, *Дубровник и Турска*, 240.

39. В. Атанасовски, *Паг Херцејовине*, 116–117; Н. Šabanović, *Bosanski pašaluk*, 137, 156–158, 161; А. S. Aličić, *Poimenični popis sandžaka vilajeta Hercegovina*, Sarajevo 1985, 125; А. S. Aličić, *Sumarni popis sandžaka Bosna iz 1468/69. godine*, Sarajevo 2008.

40. В. Атанасовски, *Паг Херцејовине*, 94, 109; Ђ. Тошић, *Требињска обласћ*, 134.



ме, град је постао средиште важних родова, а посебан значај стекао је крајем XVII вијека када су у њега похрлиле избјеглице из османских градова у Боки которској које су освојили Млечани.<sup>41</sup>

Када је ријеч о унутрашњем животу града и жупе, дубровачки и которски архиви сачували су сразмјерно малобројне, али драгоцене податке. Термин Врм, односно име жупе, чешће је помињан до XV вијека, док се град Клобук или село Клобуци појављује једном 1279. године, а онда поново тек читав вијек касније. Архивски подаци који свједоче о појединцима из и њиховим пословима тако наводе Драга Драговановића из Клобука (1279) за кога су јамчили неки људи из Плане и Радована Звенића из Врма (1280) који је јамчио за свог човјека Кртешу (1280). У сличном контексту се помињу и Радоје Обрашић и Радован Братичић (1306), као и извјесни *Viscao* (Војислав), а затим и Радовац из Врма (1312). Озрен Доброчинић и Радош Добријевић, који су се бавили трговином, дали су јамство за Обраду која је ишла за слушкињу у Дубровник (1319), док је Милка из Врма слала сина као шегрта код постолара у Котор (1327). Почетком XIV вијека (1314), Продан, син Пискуле из Врма постаје калфа код дубровачког златара Ивана Лонгија. Извјесни врмски властелин Остоја Бестудовић дао је слободан пролаз неком свом човјеку (1368). Познато је да су Дубровчани 1357. дозволили да становништво Требињске области, па тако и Врма, купује општинску со.<sup>42</sup> Већ је речено да је у Клобуку 1373. године, а можда и нешто раније, сједио кнез Обрад Зорка, човјек Николе Алтомановића, који је на крају издао свога господара. Међутим, није познато да ли је он био из тих крајева или је доведен са стране.<sup>43</sup>

Град Клобук са својим подграђем први пут се јавља у дубровачкој грађи 1384. године, прије Мичевца у Требињу. Помени су учесталији у XV вијеку (1402, 1408, 1419, 1422, 1423, 1463. године и тако даље), углавном у вези са пљачкама дубровачке имовине.<sup>44</sup> Каткад упоредо,

41. Н. Креševljaković – Н. Kapidžić, *Stari hercegovački gradovi*, 18–19; Evlija Čelebi, *Puto-pis. Odlomci o jugoslavenskim zemljama*, пр. Н. Šabanović, Сарајево 1967, 445–446; Н. Šabanović, *Bosanski pašaluk*, 137, 156–158, 161; Н. Redžić, *Srednjovjekovni gradovi*, 128–129.

42. С. Fisković, *Dubrovački zlatari od XIII do XVII stoljeća*, Starohrvatska prosvjeta III–1 (1949) 162; К. Јиречек, *Историја Срба II*, Београд 1952, 101; П. Шобајић, *Корјенићи*, 125–126; V. J. Korać, *Trebinje I*, 175, 186.

43. Р. Михаљчић, *Крај српској царсџива*, 137, 160, 222, 228–229, 234, 274.

44. N. Jorga, *Notes et extraits II*, 63; С. Ђирковић, *Херцеј Сџефан*, 144; П. Шобајић, *Корјенићи*, 126; V. J. Korać, *Trebinje I*, 178–179; Д. Ковачевић-Којић, *Градска насеља*, 119; Н. Redžić, *Srednjovjekovni gradovi*, 128; *Лексикон градова и њихова*, 127–128 (В. Алексић).

каткад одвојено, помиње се и даље и Врм. Тако су се, рецимо, фебруара 1408. три брата Милшића (Радослав, Вукослав и Вукац) из Врма под Клобуком обавезали да плате одштету дубровачком кројачу Ивану Гојићу због рана и похаре.<sup>45</sup>

Богчин Корјенић с краја XIV и почетка XV вијека који се у литератури помиње као господар Врма и Клобука, био је Сандаљев човјек чије су баштине биле у Конавлима. Није извесно да је он овај град дуго контролисао (ако икад), као ни да ли је повезан са Корјенићима који су касније дали своје племенско име некадашњем Врму.<sup>46</sup> Много чешће се у Клобуку, Потклобуку и Врму помињу људи Павловића који пљачкају Дубровчане. Тако су им они пљачкали стоку или робу 1414, 1419. и 1420, а 1422. њих десет (међу којима и једна жена) опљачкали су путнике који су пролазили кроз Врм.<sup>47</sup>

У вријеме Павловића, у Требињској области постојала је и властела Земљићи. Вукосав Земљић јавља се у дубровачкој грађи почетком XV вијека, а последњи пут у мају

1420. године. Припадници исте фамилије – Паокун и Мишљен помињу се тек од 1442. Како је у самом граду Клобуку, поред рушевина џамије нађен масивни сандук са натписом „+ Асе лежи Вукосав Земљић”, претпостављамо да је то био гроб овог властелина који је несумњиво био везан за Клобук и Врм.<sup>48</sup> Старији стећак, нађен на цркви у селу Аранђелово крај Клобука, вјероватно потиче из 13. века и на њему се помиње „рад божји Георгије, именом жупан Крњ”.<sup>49</sup> О наводном поријеклу српске владарске породице Бранковић из врмског краја и везама Клобука са одагнатом женом краља Остоје Кујавом, нема потврде у изворима.<sup>50</sup>

Из свега изложеног испада да су Врмљани и Клобучани подједнако трговали са Дубровчанима и слали своју дјецу и људе на занат и службу у град Св. Влаха, колико су исте те Дубровчане пљачкали кад год

---

45. V. J. Korać, *Trebinje I*, 178–179; Д. Ковачевић-Којић, *Градска насеља*, 119.

46. V. J. Korać, *Trebinje I*, 139; Ђ. Тошић, *Требињска обласћ*, 98; С. Рудић, *Власићела Илирској њрдовника*, Београд 2006, 191–193; Е. Kurtović, *Veliki vojvoda bosanski Sandalj Hranić Kosača*, Sarajevo 2009, 177, 379, 443.

47. N. Jorga, *Notes et extraits II*, 146, 174, 191.

48. M. Vego, *Novi i revidirani natpisi iz Bosne i Hercegovine*, Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu 19 (A) (1964) 184; M. Vego, *Zbornik srednjovjekovnih natpisa Bosne i Hercegovine III*, Sarajevo 1964, 14–15; М. Динић, *Хумско-требињска власићела*, Београд 1967, 66 (= Исти, *Из српске историје средњега века*, Београд 2003, 374–375); Г. Томовић, *Морфологија ћириличких написица на Балкану*, Београд 1974, 104.

49. M. Vego, *Zbornik srednjovjekovnih natpisa BiH III*, 14–15.

50. П. Шобајић, *Корјенићи*, 131–134; V. J. Korać, *Trebinje I*, 193, 205.

би им се указала прилика. Стога је разумљива више пута поменута тврдња да се Клобук сматрао „гнијездом разбојника”.<sup>51</sup>

Иако невелик за стандарде неких важнијих тврђава, Клобук је био стратешки значајно утврђење са сразмјерно развијеном структуром. Са подграђем предњачи по површини када је реч о мањим градовима. Нажалост, није у потпуности утврђено ком времену припадају одређени слојеви, јер се археолошка истраживања још увек врше. Познато је, међутим, да је тврђава имала свој горњи град са овећом браничкулом и озидано подграђе са неколико кула. У граду се налазила и стара црквица, вероватно Св. Арханђела, која је касније претворена у џамију и поред које су се налазили како гроб Вукосава Землића, тако и један турски надгробни споменик и велики камен називан „Херцеговсто”. Темељна истраживања, међутим, умногоме су отежана због оштећења које је Клобук претрпео након што су га аустроугарске власти разориле по окупацији Босне и Херцеговине 1878. године.<sup>52</sup>

## ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

### ИЗВОРИ

- Aličić, Ahmet, *Poimenični popis sandžaka vilajeta Hercegovina*, Orijentalni institut, Sarajevo 1985.
- Aličić, Ahmet, *Sumarni popis sandžaka Bosna iz 1468/69. godine*, Islamski kulturni centar, Mostar 2008.
- Vego, Marko, *Zbornik srednjovjekovnih natpisa Bosne i Hercegovine III*, Zemaljski muzej, Sarajevo 1964.
- Живковић, Тибор, *Gesta regum Slavorum II*, Историјски институт – Манастир Острог, Београд 2009.
- Кунчер, Драгана, *Gesta regum Slavorum I*, Историјски институт; Манастир Острог, Београд 2009.
- Nicolae, Jorga, *Notes et extraits pour servir à l'histoire des croisades au XVe siècle II*, Ernest Le Roux, Paris 1899.
- Orbin, Mavro, *Il Regno de gli Slavi*, Apresso Girolamo Concordia, Pesaro 1601.

---

51. Исио, 126.

52. Н. Крешевићковић – Н. Капиджић, *Stari hercegovački gradovi*, 18–19; П. Шобајић, *Корјенићу*, 114–120; В. Ј. Кораћ, *Trebinje I*, 200; В. Ј. Кораћ, *Trebinje. Istorijski pregled II: period od dolaska Turaka do 1878. godine*, Trebinje 1971, prema registrima; Н. Реџић, *Srednjovjekovni gradovi*, 128–129.

- Орбин, Мавро, *Краљевство Словена*, превод Здравко Шундрица, Sezam Book, Зрењанин 2006. (Предговори Мирослав Пантић, Радован Самарџић, Фрањо Баришић; коментари и извори Сима Ђирковић).
- Стојановић, Љуба, *Старе српске џовеле и писма I/2*, Зборник за историју, језик и књижевност српског народа, Прво одељење, књ. XXIV, Српска краљевска академија, Београд – Сремски Карловци 1934.
- Шишић, Фердо, *Лейоис џоја Дукљанина*, Поседна издања, књ. 67. Филозофски и филолошки списи, књ. 18, Српска краљевска академија, Београд – Загреб 1928.

#### ЛИТЕРАТУРА

- Атанасовски, Вељан, *Паг Херцеговине*, Народна књига; Историјски институт, Београд, 1979.
- Божић, Иван, *Дубровник и Турска у XIV и XV веку*, Поседна издања, књ. СС, Историјски институт, књ. 3, Српска академија наука Београд 1952.
- Vego, Marko, *Novi i revidirani natpisi iz Bosne i Hercegovine*, Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu 19 (A), 1964, 173–211.
- Динић, Михаило, *О Николи Алџомановићу*, Поседна издања, књ. 90. Друштвени и историјски списи књ. 40, Српска краљевска академија, Београд 1932.
- Динић, Михаило, Земље херцега Светога Саве, Глас СКА 182, 1940.
- Динић, Михаило, *Хумско-џребњска власћела*, Поседна издања, књ. 347. Одељење друштвених наука, књ. 54, Српска академија наука и уметности – Научно дело, Београд 1967.
- Ивић, Алекса, *Рагослав Павловић, велики војвода босански*, Летопис Матице српске 246, Нови Сад 1907, 24–48.
- Јиречек, Константин, *Историја Срба II*, Научна књига, Београд 1952, (превео Јован Радонић).
- Korać J. Vojislav, *Trebinje. Istorijski pregled I: period do dolaska Turaka*, Zavičajni muzej, Trebinje, 1966.
- Kovačević-Kojić, Desanka, *O knezovima u gradskim naseljima srednjovjekovne Bosne*, Radovi Filozofskog fakulteta u Sarajevu 6, 1970–1971, 333–345.
- Ковачевић-Кojiћ, Десанка, *Градска насеља средњовјековне босанске државе*, Веселин Маслеша, Сарајево 1978.
- Kreševljaković, Hamdija – Kapidžić, Hamdija, *Stari hercegovački gradovi*, Naše starine, godišnjak Zemaljskog zavoda za zaštitu spomenika kulture i prirodnih rijetkosti N. R. Bosne i Hercegovine, sv. 2, Sarajevo 1954, 9–22.
- Kurtović, Esad, *Veliki vojvoda bosanski Sandalj Hranić Kosača*, Institut za istoriju, Sarajevo 2009.

- Лексикон градова и градова средњовековних српских земаља: према писаним изворима*, Завод за уџбенике, Београд 2010, (редактор С. Мишић).
- Маликовић, Драги, *Павловићи и Турци*, Земља Павловића. Средњи вијек и период турске владавине. Зборник радова са научног скупа, Рогатица 27–29. јуна 2002, Академија наука и умјетности Републике Српске, Бања Лука – Српско Сарајево 2003, 171–201.
- Михаљчић, Раде, *Крај српског царства*, БИГЗ, Београд 1989.
- Радонић, Јован, *О кнезу Павлу Рагеновићу*, Приложак историји Босне крајем XIV и почетком XV века, Летопис Матице српске, св. 211, Нови Сад 1902, 39–63.
- Redžić, Husref, *Srednjovjekovni gradovi u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo Publishing, Sarajevo 2009.
- Рудић, Срђан, *Власићела Илурског градоуника*, Историјски институт, Београд 2006.
- Тошић, Ђуро, *Тредњска област у средњем вијеку*, Историјски институт, Београд 1998.
- Thallóczy, Ludwig, *Studien zur Geschichte Bosniens und Serbiens im Mittelalter*, Duncker & Humblot, Leipzig – München 1914.
- Ђирковић, Сима, *Херцег Свифан Вукчић Косача и његово доба*, Научно дело, Београд 1964.
- Ђирковић, Сима, *Насељени градови Константина Порфирогенија и најстарија историјска организација*, Зборник радова Византолошког института 37, Београд 1998, 9–32.
- Fisković, Cvito, *Dubrovački zlatari od XIII do XVII stoljeća*, Starohrvatska prosvjeta, sv. III, Muzej hrvatskih starina JAZU, Zagreb 1949, 143–248.
- Čelebi, Evlija, *Putopis. Odlomci o jugoslavenskim zemljama*, preveo, uvod i komentar napisao Н. Šabanović, Svjetlost, Sarajevo 1967.
- Šabanović, Nazim, *Bosanski pašaluk, Postanak i upravna podjela*, Djela, knj. XIV, Odjeljenje istorijsko-filoloških nauka, knj. 10, Naučno društvo NR Bosne i Hercegovine, Sarajevo 1982.
- Шкриванић, Гавро, *Пушеви у средњовековној Србији*, Туристичка штампа, Београд 1974.
- Шобајић, Петар, *Корјенићи*, Гласник Етнографског музеја на Цетињу, књ. 4, Етнографски музеј, Цетиње 1964, 103–171.

VRM PARISH AND TOWN KLOBUK  
IN THE MIDDLE AGES

The paper includes the history of the fortified city and parish Klobuka Vrm in the Middle Ages, from the first mention of the work of Constantine Porphyrogenitus (tenth century) until the final Ottoman conquest around 1477. Was. Displayed is paramount political history, with special emphasis on relations with neighboring Dubrovnik commune whose archives are stored most data on Vrmu the cap. In addition, we provided a brief overview of the social and economic opportunities through the presentation of activities of individuals in these areas whose names are preserved to this day in and diplomas of archival sources. The last part of the text is devoted to the remains of material culture found in Klobuk or in its immediate vicinity, especially epitaphs.

**Key words:** Clobuc city, parish Vrm Middle Ages, Dubrovnik, a medieval Serbia, medieval Bosnia, Pavlovic, Kosače